

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

41

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1954

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
A. van der Wiel, Ede; Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Lange Voorhout 50, 's-Gravenhage.

DE AFSPIEGELING VAN EEN POLITIEK CONFLICT OP ROMEINSE DENARIËN UIT HET JAAR 53 VOOR CHR.

door

J. W. SALOMONSON

Tal van spanningen waarmee de politieke atmosfeer te Rome was geladen in het tijdperk der burgeroorlogen en triumviraten, hebben een stempel gezet op de voor het nageslacht bewaard gebleven overlevering. Men vindt de afdruk van dit stempel op de voor- en de keerzijden van munten welke in deze tijd in omloop kwamen. Het is de beoefenaar der romeinse numismatiek immers bekend, dat een deel van de voorstellingen op deze munten, onder invloed van tijdelijk heersende politieke omstandigheden, propagandistisch was geïntentioneerd.

Aangezien dit in veel gevallen tot gevolg had dat onderwerpen voor de beeldenaars en keerzijden werden ontleend aan situaties welke de algemene aandacht der partijen trokken, kan het nauwlettend bestuderen der muntsymbolen vanuit een hier speciaal op ingesteld gezichtspunt er soms toe leiden dat een verrassende reflex van zulk een situatie wordt waargenomen. De voorbeelden daarvan bestaan te over.

Ook het onderstaande stelt zich ten doel de afspiegeling van een historische gebeurtenis uit een bepaalde muntvoorstelling op te vangen. Het punt van uitgang vormt in dit geval de onmiskenbaar politiek gekleurde symboliek welke is aan te treffen op denariën van Valerius Messala uit het jaar 53 v. Chr. (Pl. III, 1)¹).

De voorzijde van Messala's denariën vertoont een traditionele Romabuste en de signatuur van de muntmeester: MESSAL. F (= Messala Filius). De voorstelling op de keerzijde is samengesteld uit enkele losse attributen en een inscriptie. In het midden van het beeld bevindt zich een grote lege sella curulis, geflankeerd door de letters s en c (= Senatus Consulto). Onder de poten van de sella liggen een scepter en een koningsdiadeem. De scepter is van Grieks-Hellenistisch type. Zijn schacht vertoont kleine geledingen en wordt bekroond door een granaatappel. In het veld boven de lege sella staan de woorden PATRE COS (= patre consule: tijdens het consulaat van mijn vader). De scepter, het diadeem en de sella curulis zijn alle

onmiskenaar politiek getinte symbolen. Daarop berust onze verwachting dat een politieke aanleiding bestaan heeft voor hetgeen in deze symbolen tot uitdrukking gebracht werd.

De door Messala gesigneerde denariën behoren tot de zeldzame republikeinse munten ²⁾. Uit de aanwezigheid der letters S/C is op te maken dat zij in rechtstreekse opdracht van de senaat werden vervaardigd. Het opschrift PATRE COS bevat een chronologische aanwijzing waaruit is af te leiden dat Messala's denariën tijdens het consulaat van zijn vader in omloop gebracht werden. Met deze vader kan om verschillende redenen waarop wij hier niet hoeven in te gaan, slechts Marcus Valerius Messala, de consul van het jaar 53 v. Chr. gemeend zijn ³⁾. Omtrent de hieruit volgende datering der munten bestaat dan ook in de verschillende handboeken nagenoeg algemeen overeenstemming ⁴⁾. Zoals zal blijken is deze datering ook in het licht van de historische interpretatie waartoe zij het perspectief opent, de meest waarschijnlijke.

Algemeen is het tot nog toe aan onderzoekers van Messala's munten opgevallen, dat in de voorstelling der keerzijde als het ware een antithese van politieke beginselen ligt opgesloten. Scepter en diadeem behoren tot de symbolische representanten der monarchie. Men weet echter hoe fel-ideologisch juist deze bewindsvorm door de republiek werd afgewezen. De curulische ambtsetel daarentegen vormde een vast onderdeel der republikeinse overheidsrepresentatie en was zodoende nauw met de instellingen der republiek verbonden.

Het wil nu voorkomen dat op Messala's munten het contrast tussen deze attributen, met een nauwkeurig vaststaand oogmerk, zó werd aangegeven dat het de schijn kreeg of door de republikeinse sella curulis de op het koningschap zinspelende symbolen „eronder” werden gehouden. Verschillende verklaringen zijn op grond van dit inzicht voorgesteld ⁵⁾; zonder geheel te kunnen overtuigen. Dit vindt zijn oorzaak misschien in het feit dat men verzuimde om de historische interpretatie van de voorstelling afhankelijk te stellen van de chronologische gegevens der inscriptie. Wij zullen daarom in het volgende naar een verklaring zoeken waarbij de symboliek en de datering niet van elkaar worden gescheiden.

Indien wij uitgaan van de veronderstelling, dat de inscriptie PATRE COS en de voorstelling op Messala's munten naar betekenis een sluitend geheel vormen, dan zou dit ongeveer het volgende kunnen beduiden: „Tijdens het consulaat van M. Valerius Messala, de vader van Messala de muntmeester, werden bepaalde monarchische verschijn-

selen op politiek gebied door het wettige republikeinse gezag bedwongen — scepter en diadeem legden het af tegen de sella curulis". Men kan zich zeer wel voorstellen dat een boodschap van deze inhoud was aangebracht op een serie denariën welke onder het rechtstreekse toezicht van de senaat werd geslagen. Klaarblijkelijk sprak de senaat daarin een vonnis uit over het eigenmachtige en derhalve monarchisch opgevatte optreden van iemand die in het jaar 53 zijn argwaan en bezorgdheid opgewekt had. Vermoedelijk evenwel was aan de politieke doelstelling van dit op machtsusurpatie beluste personage tijdens of door het consulaat van Valerius Messala paal en perk gesteld, zodat de senaat over zijn tegenstander triumpheerde. Ter ere daarvan werd, volgens de hier ontvouwde hypothese, op de denariën van Messala junior een propagandistisch zegeteken geslagen. Wanneer men tot het inzicht is gekomen, dat deze mogelijkheid bestaat, levert de schriftelijke overlevering een interessante aanvulling op het veronderstelde. Het blijkt gemakkelijk te zijn om iemand aan te wijzen tegen wie de bedoelde overwinningspropaganda van senaatszijde kon zijn gericht. In alle bronnen welke ois voor het jaar 53 v. Chr. ten dienste staan ⁶⁾ zijn aanduidingen te vinden. Het heet, dat Rome bij de wisseling der jaren 54/53 v. Chr. zich bevond in een toestand van de uiterste beroering in verband met het feit, dat een dictatuur dreigde te worden ingesteld door Cn. Pompeius!: „... propter dictaturam Pompei ingens seditio in urbe fuit..." ⁷⁾). Pompeius was na zijn beruchte consulaat in het jaar 55 v. Chr., niet naar de hem toegewezen provincie Spanje vertrokken. Hij bleef zich ophouden in de naaste omgeving van Rome met het doel om zijn invloed in de leidende kringen van de hoofdstad te versterken. De conferentie van Lucca met haar gevolgen had hem afhankelijk gemaakt van Caesar en hij beoogde nu zijn verzwakte positie tegenover deze te herstellen. Hij wilde tot dit doel de steun van de senaatspartij verwerven in de hoop dat deze bereid zou zijn om zich in zijn leiding te schikken. Maar de aanvoerders der oligarchen bleken geenszins geneigd te zijn hem hierin tegemoet te komen. Na de ervaringen van zijn tweede consulaat hadden zij gegronde redenen genoeg om aan zijn goede trouw te twijfelen. Zij bleven zich resoluut tegen zijn invloed verzetten. Het gevolg was dat Pompeius moest trachten hen met geweld te dwingen. Daarbij bediende hij zich van een zeer doeltreffend middel: de anarchie. Zijn plan was om in de politieke situatie in de hoofdstad een dusdanige verwarring te stichten, dat de toestand ondragelijk zou worden. Op dat moment moesten zijn handlangers ingrijpen en luid verkondigen dat

slechts de instelling van een dictatuur onder Pompeius kon voeren tot het herstel der openbare orde.

Officiëel sprak Pompeius verontwaardigd tegen dat hij op de instelling van een dictatuur aanstuurde. Maar zijn verlangens vormden een publiek geheim ⁸⁾.

In 54 v. Chr. waren de omstandigheden ongemeen gunstig voor het slagen van zijn plannen. Anarchistische woelingen en corruptie bereikten vanzelf een kritisch hoogtepunt bij de verkiezingen voor het consulaat van het jaar 53 v. Chr. De toestand droeg duidelijk de symptomen van het naderend einde der republiek. Hoe onbelangrijker het consulaat werd voor de leiding der staatszaken — toen in grote trekken onder de contrôle van het triumviraat — des te gretiger wierp men zich op de verkiezingsstrijd in de hoop zich van de materiële voordelen van het consulschap meester te kunnen maken. De tresviri stookten de onrust aan en benutten de onoverzichtelijke situatie om hun politieke handlangers naar voren te schuiven. Caesar steunde voor de candidatuur van 53 C. Memmius en was bereid daarnaast de optimaat Domitius Calvinus toe te laten. Pompeius werkte in het geheim Caesars kandidaten tegen en veinsde de candidatuur van de libertijn M. Aemilius Scaurus, zijn vroegere quaestor en legatus, te steunen. In werkelijkheid was hij alleen bedacht op het aanwakkeren van de onrust en de verwerving van de hiervan afhankelijke dictatuur. De vierde kandidaat van het jaar was M. Valerius Messala, de vader van de muntmeester ⁹⁾! Hij was de favoriet van de senaatspartij welke haar hoop op hem had gevestigd. Cicero noemde hem in zijn brieven nadrukkelijk „Messala noster” ¹⁰⁾. Vanzelfsprekend ondervond deze kandidaat de tegenwerking van Caesar en Pompeius. Vooral de laatste toonde zich sterk tegen hem gekant, en had reeds in het vorige jaar zijn candidatuur voor het consulaat verhinderd.

Verschillende schandaalaffaires, gepaard gaande aan ongebreidelde corruptie beletten dat de verkiezingen op de normale tijd werden gehouden. Zij werden verschoven naar September. Maar ook in September leidde een incident tot uitstel. Memmius had, op instigatie van Pompeius, voor de senaat onthullingen gedaan over een verkiezingscomplot, waarin hijzelf, Domitius en beide nog in functie staande consuls van 54 v. Chr. waren betrokken.

Memmius had gehoopt hiermee zijn eigen zaak te dienen. Maar de onthulling had een averechts gevolg en kostte hem de gunst van Caesar die zijn steun introk. Tegelijk liet Pompeius plotseling Aemilius Scaurus vallen. En Messala de enige nog niet gecompromitteerde

candidaat werd officieel van „kuiperij” beschuldigd door een van Pompeius' felste handlangers, Q. Pompeius Rufus. In October waren alle kandidaten voor het consulaat van 53 v. Chr. in staat van beschuldiging gesteld en het begon er naar uit te zien dat het komende jaar zou aanvangen met een interregnum¹¹). Eind November werd dit beschouwd als een vaststaand feit¹²). Pompeius had zijn doel volledig bereikt: het nieuwe jaar begon met een complete anarchie, zonder regering, zonder de hoogste uitvoerende beambten. Het was met zekerheid te voorzien dat de interreges welke elkaar om de vijf dagen bij hun taak moesten vervangen niet opgewassen zouden blijken tegen de moeilijkheden van het handhaven der orde en het doen plaats hebben der verkiezingen. Vroeger of later moest de toestand hun uit handen lopen en onhoudbaar worden.

Terwijl deze gebeurtenissen zich openlijk afspeelden in de voorgrond van het politieke toneel, werd op de achtergrond het gefluister over de dictatuur — hardnekkig aangewakkerd van achter de coulissen — voortdurend luider. Men merkt dit duidelijk aan de inhoud van Cicero's gelijktijdig gevoerde correspondentie. Hierin is voor het eerst sprake van het bestaan van geruchten over een dreigende instelling der dictatuur in Juni 54 v. Chr.: „... erat aliqua suspicio dictaturae...”¹³). In de loop van de volgende maanden namen de praatjes toe. In October werden de mensen ernstig ongerust en aan het eind dier maand vormde de dictatuur het onderwerp van de dag in de politieke discussie. Concrete aanwijzingen voor het gevaar bleven echter nog vrijwel ontbreken: „... est nonnullus odor dictaturae, sermo quidem multus...”¹⁴). In November werd de gehele situatie plotseling veel duidelijker¹⁵). Twee voor het volgende jaar aangewezen volkstribunen, beiden fervente medestanders van Pompeius, kondigden openlijk aan, dat zij bij de aanvaarding van hun ambtstaak een wet zouden indienen voor de instelling der dictatuur onder Pompeius. Pompeius zelf wees alle verantwoordelijkheid voor dit voorstel van de hand, ofschoon geen mens geloof schonk aan deze verklaring. De aanvoerders van de senaatsoligarchie in Rome waren ernstig bezorgd over de toestand. Want hoewel de supporters van Pompeius rondbazuinden, dat het autoritaire bewind slechts tijdelijk zou dienen voor het herstel van de orde en de afwikkeling van de verkiezingen, dacht iedereen bij het woord „dictatuur” terstond aan het schrikbewind van Sulla¹⁶). Dit schudde de oppositie wakker en schiep de juiste atmosfeer voor een krachtige tegenactie. Deze begon onder het mom van een aantal processen. In schijn waren deze gericht tegen vooraanstaande personen

uit de omgeving van Pompeius. In feite waren het de eerste aanvallen op de „sterke man” zelf. Spoedig daarna kregen de aanvallen een openlijk karakter. Er traden mensen voor het voetlicht met de mededeling dat zij geen middel zouden schuwen om een dictatuur te voorkomen. Milo verklaarde zich bereid om deze actie met zijn gewapende huurbende te steunen¹⁷⁾. Onder deze omstandigheden was het voor Pompeius onmogelijk om te handelen zonder dat zijn plannen ernstig gevaar liepen te mislukken. Hij trok zich derhalve voorlopig terug uit de onmiddellijke omgeving van Rome en liet het aan zijn politieke handlangers over om de gemoederen verder rijp te maken voor de aanvaarding der dictatuur. Met deze toestand eindigde het jaar 54 v. Chr.¹⁸⁾.

In de eerste maanden van 53 v. Chr. ontwikkelde de situatie zich zoals Pompeius had gehoopt en voorzien. De regering der „tussenkoningen” bleek uit te lopen op een totale mislukking. Zij waren niet bij machte om de verkiezingsimpasse te doorbreken. Onder verschillende voorwendsels wisten agenten van Pompeius de comitiën voortdurend te beletten. De ene keer waren de auspiciën ongunstig, een ander maal pleegde een volkstribuun obstructie met een veto¹⁹⁾. Niettemin bleven de leiders der senaatspartij, onder de aanvoering van Cato, zich onverbiddelijk tegen de machinaties van Pompeius verweren. Geleidelijk aan zagen zij kans krachtiger maatregelen te nemen. De voornaamste voorstander van de wet tot de instelling der dictatuur kon worden bedreigd met ontzetting uit zijn ambt indien hij het zou wagen de wet in te dienen²⁰⁾. Een andere zeer actieve medewerker van Pompeius werd opgesloten op grond van ongeoorloofde agitatie. Verdere sancties werden dreigend aangekondigd.

Het is duidelijk dat het zich op deze wijze toespitsende conflict tussen de senaatspartij en de medestanders van Pompeius in beide kampen aanleiding gaf tot propagandistische campagnes. Van senaatszijde wierp men zich op als voorvechter van de republikeinse vrijheidstraditie (*libertas!*). Pompeius daarentegen werd — zoals zovele staatslieden met eigenmachtige ambities uit deze tijd — ervan beticht een monarchistische alleenheerschappij te willen vestigen²¹⁾. Er is genoeg bekend van de anti-Pompeiaanse propaganda uit het jaar 53 v. Chr. om dit te kunnen vaststellen. Pompeius werd door deze propaganda afgeschilderd als een tyran, een verkapte „koning”. Onze kennis omtrent deze feiten berust op fragmenten uit een pamflet dat in het kader van de propaganda in 53 v. Chr. is ontstaan en op een politieke

anecdote welke ook tijdens de gebeurtenissen van dit jaar in omloop werd gebracht.

Een der pamfletschrijvers uit het jaar 53 v. Chr. was M. Junius Brutus, de latere leider en medestander van de moordenaars van de dictator Caesar. Op dit tijdstip stond hij vijandig tegenover Pompeius, zowel uit politieke overtuiging als om persoonlijke redenen, daar Pompeius verantwoordelijk was voor de dood van zijn vader. Tijdens de woelige gebeurtenissen van het interregnum in 53 v. Chr. richtte hij een kort schotschrift tegen Pompeius onder de veelbetekenende titel „De Dictatura Cn. Pompei”²²). In algemene strekking was dit uiteraard gericht tegen de dictatuur, maar het bevatte verder alle motieven welke de senaatspropaganda ten dienste stonden om Pompeius persoonlijk te compromitteren. Uit een citaat bij Suetonius²³) kunnen wij opmaken dat de betiteling *rex* werd aangewend om hem als vijand van de republiek te kenschetsen. Een zekere Octavius zou hem deze tyrannentitel zelfs in de aanwezigheid van een talrijk gehoor hebben toegeroepen: „... conventu maximo cum regum appellasset... ut M. Brutus refert...”. Dit klinkt allerminst onwaarschijnlijk. De term *rex* werd gaarne uitgespeeld in de republikeinse politieke propaganda, sedert de dagen der Gracchen. Dit wordt, voor zover het Pompeius aangaat, treffend geïllustreerd door een anecdote bij Valerius Maximus²⁴). In het jaar 53 v. Chr. was Pompeius, als gevolg van een lichte verwonding aan het been, genoodzaakt om in het openbaar te verschijnen met een verband. Hierin zou een van zijn fervente tegenstanders, M. Favonius, aanleiding gevonden hebben, om in een politieke redevoering de insinuatie uit te spreken dat Pompeius’ verband een diadeem was, het verkapte symbool van zijn monarchische ambities: „... want tot Pompeius, die een wit verband om zijn been droeg, richtte Favonius zich met de opmerking, „het doet er niet toe aan welk deel van het lichaam een diadeem zich bevindt”, terwijl hij met de hekeling van dit kleine lapje stof zijn vonnis over Pompeius’ monarchische machtpolitiek uitsprak...”.

De ongeregelheden en intriges duurden intussen voort tot Juli 53 v. Chr. Toen pas slaagde de leider der senaatspartij, Cato, erin om Pompeius door een tactische zet in het nauw te drijven en hem er, onder de druk der publieke opinie, toe te dwingen voorlopig van zijn plannen af te zien en zich aan het gezag van de senaat te onderwerpen²⁵). Aan de lange tijd van obstructie tegen de verkiezingen kwam hiermee een einde. M. Valerius Messala de vader van de muntmeester en Cn. Domitius Calvinus werden bekleed met het consulaat voor het

nog overblijvende deel van het jaar 53. Het gevaar van de instelling der dictatuur, inhaerent aan het uitstel van de verkiezingen leek voorlopig bezworen. Wij zijn geneigd om aan te nemen dat dit succes voor de senaatspartij aanleiding geweest is tot de symboliek op de denariën van Messala junior. In het licht van de politieke gebeurtenissen van het jaar 53 v. Chr. wordt deze symboliek zonder twijfel begrijpelijk. Wij vinden er de propagandistische motieven in terug welke ook domineerden in de andere uitingen der anti-Pompeiaanse gezindheid dier dagen. De scepter op Messala's munten, malicieus en opzettelijk verbonden met het koningsdiadeem, tekende de eigenmachtige en derhalve „monarchisch” uitgelegde, als verraad aan de republiek gebrandmerkte politieke doelstelling van Pompeius. Als symbolische tegenhanger van dit op hoogverraad en tyrannie zinspelende motief zien wij de sella curulis, onmiskenbaar fungerend als representant van „bona fide” republikeinse beginselen.

Overigens duurde de triumfantelijke stemming van de senaatspartij maar kort. Zes maanden nadat Messala en Domitius hun ambt als consul hadden aanvaard, laaide het smeulende vuur der anarchie weer op — in volstrekt letterlijke zin — met de brand van de Curia, volgend op de noodlottige vermoording van Clodius. Dit maal zag de senaatspartij zich wel gedwongen om met de „sterke man” tot een accoord te komen ter wille van het herstel der openbare orde. Pompeius kreeg de titel „Consul Sine Collega” en verwierf zo in een voor de senaat aanvaardbare vorm, de onbeperkte bevoegdheden welke hij wenste te bezitten ²⁶). Vanaf dat ogenblik verstomde plotseling de agitatie tegen Pompeius. Zo moet men aannemen, dat ook de anti-Pompeiaanse propaganda op Messala's munten haastig werd onderdrukt. Dit zou — tot op zekere hoogte — de grote zeldzaamheid van deze munten kunnen verklaren! Zo wijst een samenhangende reeks feiten op het bestaan van de mogelijkheid dat de voorstelling op de keerzijde van Messala's denariën verband hield met een politiek conflict dat plaats had in het jaar 53 v. Chr.

Een sterk argument ter ondersteuning van deze veronderstelling wordt gevormd door het feit, dat het symbolische motief van Messala's munten zich in de laatste jaren van het bestaan der republiek nog eens, met een kleine variant op andere denariën herhaalde. Het civiele accent der symboliek van Messala's munten, tot uitdrukking gebracht in de sella curulis, kreeg hier echter, onder de invloed van de burgeroorlog, een „militaire” retouche. Bekende denariën ²⁷) uit c. 43/42 v. Chr., gesigneerd door de toen tegen Antonius en Octavianus mobiliserende

Brutus, vertonen een „Victoria” welke haar voet zet op een scepter (Pl. III, 2). De laatste heeft ook hier weer de granaatappel tot bekroning. Een diadeem wordt door Victoria met beide handen verscheurd. De ambtsetel van Messala's munten werd in dit beeld vervangen door de personificatie van de krijgsroem. Maar ook hier komt in de symboliek der voorstelling tot uiting dat de republikeinse ideologie gezegevierd heeft over tyrannie en eigenmachtige ambitie, — in casu de monarchische experimenten van de dictator Julius Caesar.

1) E. A. Sydenham, *The Roman Republican Coinage*, London 1952, nr. 934.

2) Sydenham (nr. 934) geeft als zeldzaamheidsgraad 7 (very rare).

3) Zie vooral H. A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, London 1910, I nr. 3927, met aantekening.

4) E. Babelon, *Description historique et chronologique des monnaies de la république romaine*, Paris 1885, Valeria nr. 13; Grueber I nr. 3927; Sydenham nr. 934; K. Pink, *The Triumviri Monetales and the Structure of the Coinage of the Roman Republic*, New York 1952, 39 nr. 77 Ak; A. Alföldi, *Schweiz. Numismatische Rundschau* 36 (1954), p. 15. De laatste kondigt een nadere bespreking aan in de feestbundel-Mattingly 1955, de Schw. Num. Rundschau 1955 en het Bulletin de la Société royale de Lund (Caesar-Studien III).

5) Zie hiervoor Grueber I nr. 3927 noot.

6) De voornaamste dezer bronnen zijn: Cassius Dio XL, 45; Plutarchus Pomp. 54; Appianus B. C. II, 19 en 20; Cicero's correspondentie voor de jaren 53/4 passim. Moderne literatuur: Ed. Meyer, *Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius*, Stuttgart 1918; M. Gelzer, *Pompeius*, München 1949, p. 174 e.v.

7) Julius Obsequens 64.

8) App. B. C. II, 20; Cicero Q. fr. III, 6, 4.

9) Cic. Att. IV, 15, 7.

10) Cic. Q. fr. III, 3, 2.

11) Cic. Q. fr. III, 2, 3.

12) Cic. Q. fr. III, 6, 3/4.

13) Cic. Q. fr. II, 13, 5.

14) Cic. Att. IV, 18, 3.

15) Cic. Q. fr. III, 6, 4.

16) Dio XL, 45.

17) Cic. Q. fr. III, 6, 6.

18) Cic. Q. fr. III, 7, 3.

19) Dio XL, 45.

20) Plut. Pomp. 54.

21) Voor de betekenis van het politieke delict „Regnum Affectare” in de republikeinse tijd, zie Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie* IA kol. 709 (Rosenberg).

22) M. Schanz-C. Hosius, *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*, München 1909, I, 2, p. 221.

23) Suetonius Caes. 49.

24) Valerius Maximus VI, 2, 7.

25) Zie hiervoor Meyer, p. 209 e.v.; Gelzer p. 181 e.v.

26) Plut. Pomp. 54.

27) Sydenham nr. 1298.

SUMMARY

Reflexion of a political conflict on a denarius of 53 B.C. — The republican denarius Syd. 934 is discussed. This coin, with the moneyer's name MESSALA F(ilius), was issued in the second half of the year 53 B. C. by special order of the Senate (sc) during the consulship of M. Valerius Messala, the moneyer's father (PATRE COS). The author points out that the reverse, showing a sceptre and a diadem "kept down" symbolically by a curule chair, alludes to the political situation at Rome in that year. A survey of this situation is given: Pompey tried to secure dictatorial power but encountered resolute resistance in senatorial quarters. Finally, he was forced to abandon — for the time being — his dictatorial plans and this victory of the senatorial party was confirmed by the consulship of Messala (senior).

In the political propaganda which accompanied the conflict, Pompey was impeached of „monarchical" inclinations. Henceforth it is suggested that the royal attributes — represented on purpose below the legs of the curule chair — symbolise Pompey's autocratic ambitions „suppressed" by the authority of the senate which is characterized by the *sella curulis*. An analogous image on a coin of Brutus (Syd. 1298) — Victory treading a sceptre and tearing a diadem — supports this conclusion.

1

2

Romeinse denariën uit 53 en 43/2 v. Chr.

3

Vroege tetradrachme van Alexander

4

5

6

Consecratie-munten van Marciana en Matidia